

24.2 KISWAHILI (102)

24.2.1 Kiswahili Karatasi ya 1 (102/1)

Swali la Kwanza

- (a) Barua iandikwe kwa muundo wa barua rasmi
- Anwani ya mwandishi juu mkono wa kulia.
 - Tarehe chini ya anwani ya mwandishi.
 - Anwani ya mhariri upande wa kushoto.
 - Mtajo.
 - Mada.
 - Maudhui.
 - Jina la mwandishi laweza kuwa lakabu.
 - Sahihi.
- (b) Lugha iakisi malalamiko. Mfano maneno kama kera, udhi, sikitisha, huzunisha nk yatumiwe.
- (c) Mwili/hoja
- Wanaohama wanavutiwa na maisha mazuri huko nje lakini huishia kuteseka.
 - Walioelimika ndio wanaohama kwa wingi. Sekta mbalimbali zinaathirika mf matibabu, elimu, nk.
 - Walioelimika wameelimishwa kwa mfuko wa umma. Kuondoka kwao ni hasara kwa nchi.
 - Mtu kuhama nchi yake ni kukosa uzalendo.
 - Mshikamano wa familia nyingi husika unasambaratika.
 - Kuna uwezekano wa kuigiza/kuiga utamaduni wa kigeni. *(Alama 20)*

Swali la Pili

- Kutoa elimu kwa umma kuhusu matumizi bora ya maji.
- Umuhimu wa kuhifadhi na kutochafua maji.
- Kuhifadhi chemichemi zote za maji ili zisije kukauka.
- Kuchimba visima zaidi hasa katika sehemu kame.
- Kutafuta njia za kuvuna na kuhifadhi maji ya mvua ili yatumike vyema.
- Kufanya utafiti kuhusu namna ya kubadilisha maji ya chumvi ili yaweze kutumika manyumbani na pia viwandani na mashambani.
- Kupanda miti ya kienyeji ambayo itasaidia kuhifadhi chemichemi za maji.
- Kuzuia watu kujenga karibu na vyanzo vya maji.
- Kuhimiza umma kutumia maji kwa uangalifu bila kuyaharibu.
- Kutafuta njia ambapo maji taka na mengine yaliyotumika yanaweza yakasafishwa na kutumika tena.
- Kuwepo kwa sheria kali za kuzuia uhodhi wa maji na yeyote yule.
- Kujengwa kwa mabwawa hasa katika sehemu kame nchini. *(Alama 20)*

Swali la Tatu

Mshikamano ni hali ya watu kuwa na msimamo mmoja na ushirikiano wa karibu katika kutimiza azma Fulani. Hutegemea

- Mawasiliano.
- Ukweli.
- Ushauri na nasaha.

- Bidii kazini kwa kila mwana familia.
- Kukiri makosa.
- Subira.
- Mapenzi.
- Uaminifu.
- Uwajibikaji.
- Kutegemeana na kusaidiana.
- Kuweka malengo ya kuafikiwa na wanafamilia wote.
- Walezi kuwa vielelezo.

(Alama 20)

Swali la Nne

- (a)
- Maana kuwa jambo la mwenzio usilione kuwa lako.
 - Kwamba kila mtu ana maisha/sudi yake.
 - Usionee mwenzako kijicho.
 - Usitegemee mwingine maishani kama msingi wa Kujitathmini.
- (b) Waandike kisa kuonyesha ukweli wa hali hii. Kama ni zaidi ya kisa kimoja lazima vitegemeane au viwe na muumano.

(Alama 20)

24.2.2 Kiswahili Karatasi ya 2 (102/2)

Swali la Kwanza

- (a) Umewafanya wenye nia mbaya kulangua watoto kwa urahisi. *(Alama 2)*
- (b)
- (i) Ushirikiano wa kimataifa kuikomesha biashara hii haramu.
 - (ii) Kuondolewa kwa mfumo fisadi wa kisheria/kuundwa kwa mfumo bora wa kisheria.
 - (iii) Kuzuia msambaratiko wa muundo wa jamaa.
 - (iv) Kumaliza ubinafsi wa kijamii. *(Zozote 3 x 1 = Alama 3)*
- (c)
- (i) Kuzongomezwa mandaguroni.
 - (ii) Kufanyishwa kazi za sulubu.
 - (iii) Kufanyishwa kazi za kitopasi.
 - (iv) Kuishi maisha duni. *(Alama 3)*
- (d) Kichocheo/chanzo/kisababishi/kiini cha kuanzisha/kuhamasisha maendeleo. *(Alama 2)*
- (e) Kukitia kizazi kizima kitanzi na kuitumbukiza kesho yake kwenye matatizo kathiri. *(Alama 3)*
- (f)
- (i) Lengo/madhumuni/sababu/nia/kusudi/azma/shabaha/kiini/dhamira. *(Alama 1)*
 - (ii) Tamaa/Shauku/Uchu/Kiu/hamu. *(Alama 1)*

Swali la Pili

- (a)
- Ubinafsishaji wa mashirika ya umma ni nguzo kuu ulimwenguni.
 - Hupunguza kushiriki kwa serikali kuendesha mashirika na huhimiza kupanuka kwa sekta ya kibinafsi.
 - Serikali inaweza kuuza hisa kwenye mashirika na kuchochea ugavi wa zabuni.
 - Hugatua nafasi ya serikali katika utendakazi na uendeshaji wa mashirika.

(Alama 6)

(b)

- Uuzaji wa mashirika huletea serikali mapato.
- Huzuia kuingiliwa na wanasiasa.
- Huimarisha utamaduni mpya wa mashirika na kuvunja uhodhia.
- Huweza kuatika ujasiriamali.
- Huyaruhusu mashirika ya kimataifa kutwa mashirika muhimu na kufutwa kazi/kuongeza umaskini.
- Ubinafsishaji wa elimu na afya huathiri maskini.
- Si ufanisi wa utendakazi.
- Usipokuwepo, hisa zinazouzwa hushushwa au hupandishwa. **(Alama 9)**

Swali la Tatu

a) Mifano ya nomino dhahania: Ubaya, ujinga, uzembe, uvivu, chuki, wema, urembo, ushetani n.k
K.m. – Ubaya wake ulimletea matatizo. **(Alama 2)**

- b) (i) Watoto hawa wote ni wa Bwana Nzovu na Bi. Makambo.
(ii) Baadhi ya watoto hawa ni wa marehemu Bi. Nzovu ilhali wengine ni wa marehemu Bi. Makambo.
(iii) Marehemu ni. Bw. Nzovu pekee.
(iv) Wote wawili, Bw. Nzovu na Bi. Makambo ni marehemu.
(v) Wakati wa kuwajulisha – Yaani hawa ni watoto wa Bw. Nzovu ambaye ni marehemu na wako pamoja na Bi. Makambo.
(vi) Watoto hawa ni mayatima. **(Zozote 2 x 1 = Alama 2)**

c) Kughafilika, ghafiliko, kighafilishi, mghafilishi, mghafilikiwa, ughafili, mgafilikishi, mghafilikiwa, mghafilika, ughafilishwaji, mghafilika, ughafilikaji, mgafilishwa, ghafili, mgafiliswaji. **(Alama 1)**

d) Nyundo hizi zimevunjika mipini yao. **(Alama 1)**

e)

S			
KN		KT	
N	V	T	KN
			N
Mvulana	Mrefu	anavuka	barabara

au

S			
KN		KT	
N	V	T	KN
			N/E
Mvulana	Mrefu	anavuka	barabara

(Alama 3)

- f) (i) Karama – Kipawa au uwezo kutoka kwa Mungu/buruhani.
Sentensi – Juma ana karama ya kuombea wagonjwa wakapona. **(Alama 1)**
- (ii) Gharama – Kinachotolewa, hasa pesa, kulipia vitu; matumizi makubwa ya pesa.
Sentensi – Gharama ya maisha imepanda sana siku hizi. **(Alama 1)**
- g) (i) Mwenyewe - Kivumishi cha pekee.
(ii) Yetu - Kivumishi kimilikishi. **(Alama 2)**

- h) (i) Kuonyeshea saa.
(ii) Kuonyeshea mafungu ya Bibilia au msahafu.
(iii) Kuonyeshea tarehe.
(iv) Kuandika mada.
(v) Kuonyeshea maneno ya msemaji katika tamthilia/mahojiano/Dayolojia.
(vi) Katika maandishi wakati wa kunukuu kifungu.
(vii) Katika uiano K.M. 1:3.
(viii) Kuandika barua rasmi K.M Kuhusu: Maombi ya Kazi.
(ix) Kuandika wasifu kazi /tawasifu.
(x) Kuandika ufafanuzi – K.M. Mkoa : Nairobi , Wilaya: Kamukunji.
(xi) Kuandika mdahalishi K.M. Barua pepe au kipepesi.
(xii) Kuandika ratiba K.M. Ratiba ya arusi au mazishi. **(Zozote 3 x 1 = Alama 3)**
- i) Mifano ya vihusishi vya a – unganifu
La, wa, cha, vya, kwa, za n.k
K.M Kitabu cha mwanafunzi kimepotea. **(Alama 2)**
- j) (i) Kishazi tegemezi - Mkulima aliyepanda wakati ufaao *AU*
- aliyepanda wakati ufaao.
(ii) Kishazi huru - Mkulima amepata mavuno mazuri *AU*
- amepata mavuno mazuri. **(Alama 2)**
- k) Ku - kiambishi cha ngeli/kitenzi jina. **(Alama 1)**
Ji - kiambishi cha kujirejelea/kirejeshi/mtenda/mtendaji/yambwa (shamirisho).
(Alama 2)
- l) (i) aliyokuwa-kitenzi kishirikishi kikamilifu.
(ii) ni - kitenzi kishirikishi kipungufu. **(Alama 2)**
- m) (i) Ki (ki-vi) **(Alama 1)**
(ii) Ku (ku-ku) **(Alama 1)**
- n)
 - Baba ingia ndani!
 - Baba, ingia ndani.
 - Baba! Ingia ndani.
 - Ingia ndani baba!**(1 x 2 = Alama 2)**
- o) Hakuwa na pesa, hakununua nyumba na hakustarehe.
AU
Wakati uliopita.
AU
Hakuna *Uwezekano*.
AU
Hakuna matumaini. **(Alama 2)**
- p) (i) Mfululizo wa matukio. **(Alama 1)**
(ii) Mazoea. **(Alama 1)**
- q)
 - Pembe.
 - Kiungo cha mnyama.
 - Ukingo/kingo za kitu au eneo K.M. pembe za nchi, pembe za dunia.
 - Ncha za vitu zinapokutania.
 - Faragha au mahali pa siri.
 - Baragumu k.m Mnyama mwenye pembe aligonga kwenye pembe ya nyumba**(Alama 2)**

r) Elma alisema (kuwa/kwamba) angemwarifu (endapo/ikiwa/kama/iwapo) angemwona.
(Alama 3)

s)

- Otesha ndoto.
- Oteshwa ndoto.
- Oteshana ndoto.
- Otea ndoto.
- Otewa ndoto.

(Zozote 3 x 1 = Alama 3)

Swali la Nne

- Cheo/hadhi.
- Umri.
- Mada.
- Mazingira/mahali.
- Jinsia/Uana.
- Elimu (kiwango).
- Hali/hisia.
- Mukadha.
- Lugha azijuazo mtu.
- Wahusika.
- Wakati/misimu.
- Uhusiano.
- Mudhumuni/Lengo.
- Malezi.
- Tabaka.
- Taaluma.
- Njia ya mawasiliano.

(Zozote 5 x 2 = Alama 10)

Mfano wa Jibu

Umri- Watu wa umri mdogo hutumia lugha ya kutaniana, isiyo sanifu na yenye porojo tele ilhali watu wa umri mkubwa hutumia lugha fasaha na yenye heshima.

24.2.3 Kiswahili Karatasi ya 3 (102/3)

Swali la Kwanza

(a) Si busara/muhimu kumpasha mwanamke tohara- madhara yanayotokana na kumpasha mwanamke tohara.
(Alama 2)

(b)

- Ni sumu.
- Humtimba/kumwumiza.
- Huua.
- Humtaabisha wakati wa kujifungua.
- Hudhalilisha afya.
- Inabeza hadhi yake.
- Inadumaza fikira.

(Zozote 4 x 1 = Alama 4)

(c)

- (i) Jazanda
Tohara ni sumu.
Ageuke uzi.
- (ii) Takriri.
- (iii) Kinaya: kuwa tohara ni utamaduni wa kufanya mtu mzima.
- (iv) Chuku: Tohara gonjwa.

- Tohara itaua – ni chuku.
- (v) Tashhisi: Tohara usiharibu.
Mwili wake.
- (vi) Mdokezo: Gonjwa (la UKIMWI)/kukonda. (Zozote 2 x 2 = Alama 4)
- (d)
- Ati utamaduni unahitaji/ni mila.
 - Ni daraja ya kuingia katika utu uzima. (Alama 2)
- (e) Inapaswa kufahamu kuwa tohara siku hizi husababisha ugonjwa mbaya ambao huathiri afya ya mwanamke (UKIMWI). Mwanamke hukonda kabisa. Usiwazie hata kidogo kumtahiri mwanamke. (Alama 4)
- (f)
- (i) Adha – dhiki/masumbuko.
- (ii) Usimtimbe – usimsumbue. (Alama 2)
- (g)
- Ndoa za lazima – kwa wasichana.
 - Ndoa za mapema kwa watoto wa kike.
 - Udhalimu unaoelekezwa wanawake. (Zozote 2 x 1 = Alama 2)

Swali la Pili

- Kiburi na majivuno ya wenye elimu na vyeo mfano Monika kupuuza watu waliokuja kumlaki katika uwanja wa ndege.
- Wengi wanavutiwa na mambo ya kigeni na kupuuza ya kwao.
- Wananchi kutohamini bidhaa zinazozalishwa nchini.
- Vijana wengi waliosoma hawana heshima kwa wazazi na wazee.
- Ulevi na matumizi ya dawa za kulevyo na sigara.
- Utegemezi na kuwatumikia wengine kwa manufaa binafsi.
- Vijana kuathiriwa na utamaduni wa nje hasa mavazi, miziki, mienendo nk.
- Ubinafsi
- Kusifu mambo ya kigeni na tabia za uzunguni.
- Uasi wa desturi za jamii hasa ndoa za kupanga.
- Kupenda starehe nyingi.
- Desturi za kigeni kama Rashid kuishi na Monica kabla ya kumuoa.

(Zozote 10 x 2 = Alama 20)

Swali la Tatu

Kinaya: Tamathali/mbinu ambapo pana mgongano baina ya kile kisemwacho na hali halisi/ukweli wenyewe, mgongano kati ya mazungumzo/matendo na hali yenyewe/kinyume cha mambo.

Mifano:

- Monika anapokelewa na wanakijiji kwa bashasha kwenye uwanja wa ndege lakini mwenyewe anawapuza.
- Mamake Monika kulazimika kwenda kumkopa Salama pesa ilhali Monika anafanya kazi/mshahara wake ni mkubwa.
- Bi keti anajitolea kama jirani kupeana uji apelekewe Monika ambaye anautupa kwa kudharau.
- Monika kutorokea mjini kwa kuwa hataki kutoa msaada kwa jamaa zake na kukutana na wajanja wanaomzidi maarifa.
- Monika kudharau ndoa za kupangwa na kuishia kuozwa mwenyewe.
- Monika kutarajia kuolewa na Matata ilhali Matata amepanga kuoa msichana mwingine.
- Muna ambaye amelimika sana anaishia kuishi maisha ya ndoa yenye dhiki na mtu anayedharau elimu hiyo.
- Monika kufurahi kuwa amefahamiana na “waziri” Juma ilhali mwenyewe ni dereva tu.

- Jamaa ya Monika ya kimaskini kujitolea kumsomesha naye kwenda kinyume na matarajio.
- Monika kutoroka nyumbani kwa kiburi na kupunjwa na kuenda kutafuta msaada wa waziri Selemani.
- Monika ana elimu ya juu; wenye elimu ya chini kama Salama wanamshinda akili.
- Rashid kusoma barua ya kufutwa kazi na “kucheka kwa uchungu”. (u.k. 204)
- Waziri wa Fedha kumfuta Rashid kazi badaaye waziri mwenyewe anajuta kutokana na kitendo hicho. (Zozote 10 x 2 = Alama 20)

Swali la Nne

- Kudumisha haki za kibinadamu.
- Kupinga udunishaji wa wanawake.
- Kuondoa ujinga.
- Kupinga uongozi mbaya.
- Kupinga udanganyifu na unafiki.
- Kupinga uharibifu wa mazingira.
- Kupinga unyakuzi wa ardhi.
- Kupinga maonevu na mateso.
- Kupinga ubaguzi na mapendeleo.
- Kuna vita vya wenyewe kwa wenyewe.
- Kupinga mauaji na umwagikaji wa damu.
- Kudunisha haki za wafungwa.
- Vita dhidi ya njaa na umaskini.
- Vita dhidi ya ubarakala.
- Kupigana kutafuta mabadiliko ya kuwafaa raia. (Zozote 10 x 2 = Alama 20)

Swali la 5

- (a) Mapinduzi ya umma yanatokea. Mtemi na vibaraka wake wanashikwa. Baada ya Andua kumfunga Bokono mikono, Atega anamsihi asimfunge Nyalwe pia kwa sababu hakuwa mwovu kama mumewe. (Alama 4)
- (b)
- Alimsimanga Mtemi kwa kuogopa kuondolewa mamlakani.
 - Alimshauri mtemi abadili mienendo yake mibaya kama uongozi mbaya.
 - Alimtaka mumewe aache kutenda mambo yaliyowaumiza watawaliwa.
 - Alionya juu ya udanganyifu na unafiki wa washauri wa Mtemi.
 - Alimnasihi Mtemi atende mambo ya kiutu uzima.
 - Aliwasilisha kwa Mtemi malalamiko ya wananchi.
 - Alimkumbusha Mtemi umuhimu wa kuzingatia kanuni za utawala.
 - Alimkejeli mumewe kwa kupenda kusikiza sifa za uongo.
 - Aliwakaribisha raia kwake kutoa malalamiko.
 - Alimkaripia mumewe kwa kuidhinisha ugawaji wa ardhi ya umma kwa vibaraka wake. (10 x 1 = Alama 10)
- (c)
- Alitaka Mwelusi aachiliwe kutoka kifungoni.
 - Alikuwa mwenye utu/ubinadamu.
 - Ni mtetezi wa haki.
 - Hakati tamaa.
 - Ni mwanamapinduzi.
 - Ni mwenye akili tambuzi. (6 x 1 = Alama 6)

Swali la Sita

- (a) Mayai Waziri wa Maradhi baada ya kushuhudia mazimwi ya watoto nyumbani kwake akiongozwa na marehemu mwanawake Mkombozi anapiga simu kwa Balozi wa Nyumba Kumi ambaye pia ni waziri wa wanyama pori kutafuta usaidizi. Hili ndilo jibu alilopata waziri.

(Alama 4)

(b)

- Hawaangalii maslahi ya raia.
- Hawazingatii ushauri wa wananchi.
- Wanapenda na kutukuza mambo kutoka nchi za nje.
- Wanadharau kazi wanazoziona duni kama vile ualimu.
- Wanafanya njama na majangiri na watu wanaohujumu maendeleo.
- Wao wana shibe huku umma una njaa.
- Wanaishi kwēnye maeneo ya kifahari lakini maskini wanateseka.
- Wanawatumia wananchi kutumbuiza na kutoa sifa wasizostahili.
- Wanawacheka wakulima.
- Wanakwepa majukumu na kutegea kazi
- Wanatoa ahadi za uongo.
- Sera na mipango yao haiwanufaishi wananchi.
- Sera haziwafaidi raia.
- Hawajui matatizo yanayowakabili wananchi.

(Zozote 8 x 2 = Alama 16)

Swali la Saba

(a)

- Hadithi/ngano za mashujaa.
- Ni hadithi zinazosimulia mambo ya kishujaa.
- Wanaosimuliwa huwa ni mtu au watu.
- Wanaotukuzwa kwa ushujaa wao uliofaidi jamii. Mf, Mekatilili, Lwanda Magere, Syokimau, Wangu wa Makeri, Koitalel Arap Samoei, Kenyatta, Nyerere nk. *(Zozote 4 x 1 = Alama 4)*

(b) Mashujaa wanaosimuliwa huwa na sifa kama vile:

- Wana maumbile yasiyo ya kawaida km Fumo Liyongo.
- Kuzaliwa kwa baadhi si kwa kawaida.
- Umbo angalau huwa ni pandikizi la mtu au kidudu mtu.
- Huwa na uwezo wa kutenda mambo ya kuajabia ambayo mtu wa kawaida hawezi kutenda.
- Aghalabu hawafi au kuulika kwa urahisi isipokuwa wanaposalitiwa.
- Mara nyingi mashujaa hawa hujitoa mhanga kutetea umma hasa wanaonyanyaswa.
- Matumizi ya chuku katika utambaji.
- Vifo vyao huingiza jamii katika shida.
- Matumizi ya nyimbo katika utambaji wa mighani. *(Zozote 5 x 2 = Alama 10)*

(c)

- Ni njia moja ya kupitisha/kufunza historia ya jamii.
- Hufunza maadili.
- Kutukuza matendo ya kishujaa.
- Kukuza ujasiri na ukakamavu miongoni mwa wanajamii.
- Huburudisha.
- Huelimisha wanajamii kuhusu maisha.
- Hufunza utamaduni wa jamii. *(Zozote 6 x 1 = Alama 6)*